

шого, агрономів районних земельних відділів, Цукротресту та керівного персоналу дослідних станцій.

1. Марзеев А.Н. Жилище и санитарный быт сельского населения Украины. – Х., 1927.
2. Нариси історії української інтелігенції (перша половина ХХ ст.): у 3 кн. – Кн. 2. – К., 1994.
3. Удод О.А. Житло у повсякденному житті українського селянина // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – 2003. – Вип. 8.
4. Лукашевич О. Житло як один з основних критеріїв якості повсякденного життя селянина 20-х рр. ХХ ст. // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – 2004. – Вип. 12.
5. Захарченко М.В. Житлово-побутові умови українського селянства у 20-і рр. ХХ ст. // Вісник ЧДУ ім. П. Могили. – Вип. 35.
6. Рибак І.В. Соціально-побутова інфраструктура українського села 1921–1992 рр. – Кам'янець-Подільський, 2002.
7. Мовчан О.М. Повсякденне життя робітників УСРР: 1920-ті рр. – К., 2010.
8. Борисенко М.В. Житло та побут міського населення України в умовах трансформації урбаністичного середовища у 20–30-х роках ХХ ст. – К., 2009.
9. Мазуркевич Г. З підсумків роботи конференції НТС у 1924 р. // Земельник. – 1925. – № 3.
10. Савченко-Більський М. Про побут і умови роботи агроперсоналу земорганів // Український агроном (далі – УА). – 1925. – № 2.
11. Центральний державний архів громадських об'єднань України, Ф. 1, Оп. 20, Спр. 2242.
12. Лазоренко О. Які питання треба найскоріше розв'язати в роботі низової агроорганізації // УА. – 1926. – № 2.
13. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Ф. 27, Оп. 9, Спр. 158.
14. Андрущенко Ф. Агромережа в складі бюджету місцевих земорганів // УА. – 1928. – № 5–6.
15. Сахарів М. Матеріальний стан райагробітників Харківської округи за їхніми бюджетами (з робіт округової НТС Робітземлісу) // УА. – 1926. – № 1.
16. Обставини роботи і побут відірваного од населених центрів агронома-досвідника // УА. – 1928. – № 1.
17. Воробйов К. Виконуймо постанови першої всеукраїнської НТС // УА. – 1926. – № 8–9.
18. Бурлака М. Нотатки районного агронома // УА. – 1926. – № 3.
19. Щадилів О. Наша робота, наші досягнення // УА. – 1926. – № 10.
20. Держархів Полтавської обл., Ф. Р-3464, Оп. 1, Спр. 56.

Lytvynenko O.Y. Problem of house providing of intellectuals in the USSR at the 1920th (for example, agronomists). In this paper i described the problem of the agronomic workers housing supply during the 1920th. Are analyzed the value of agroposts in the process of house providing and living conditions.

Key words: agronomist, agroposts, house, Experimental Station

Л. В. Бортник

УЧАСТЬ КОРПУСУ ОХОРОНИ ПРИКОРДОННЯ У КУЛЬТУРНОМУ І СОЦІАЛЬНОМУ ЖИТТІ ВОЛИНСЬКОГО ВОЄВОДСТВА (1930-і рр.)

У статті проаналізовано роль Корпусу охорони прикордоння у культурному та соціальному житті прикордонних повітів Волинського воєводства.

Ключові слова: Корпус охорони прикордоння, культура, суспільна робота, громадянська свідомість

Корпус охорони прикордоння (КОП) у вітчизняній науковій думці як особливе явище в історії українсько-польських відносин, представлений однобічно. Він виступає як організація, що застосовувала елементи терору та дискримінації відносно українського населення прикордоння, свідченням чого була ревідикація, обме-

ження та заборона діяльності українських організацій тощо. Водночас відома й інша сторона діяльності КОП на Волині, що стосувалася участі в культурному та соціальному житті. Хоч вона спрямовувалася на польське населення, представників інших спільнот теж не оминула. Тому цивілізаційна роль цієї організації на території Волинського воєводства є актуальною темою для дослідження. Його джерельною базою є матеріали Держархівів Волинської, Рівненської обл. і Архіву Прикордонної варті (Arciwm Straży Granicznej) у Польщі. Тема висвітлена на сторінках тогочасної преси, зокрема, газет «Wołyń», «Życie Wołyńskie», «Echo Wołyńskie». У науковій історичній літературі проблематика частково розглянута у працях Г. Домінічака, А. Марушеського тощо. Відтак, ми поставили мету показати роль Корпусу охорони прикордоння у соціальному та культурному житті прикордонних повітів Волинського воєводства, що є відмінною від загальноприйнятого наукового трактування його ролі загалом.

Складні міжетнічні відносини на східному прикордонні досить довго унеможлилювали співпрацю між структурами, що охороняли кордон, і населенням східних кресів. Жителі деяких районів ставилися до влади байдуже, а іноді навіть неприхильно [1, 4]. «Пошуки прихильності населення прикордоння, а особливо етнічної меншості, є складним процесом. Зацікавленість КОП стикається у цьому питанні із великою байдужістю», – читаємо в Інструкції КОП, яка показує психологічні особливості жителів прикордоння відносно представників будь-якої влади [3, 12]. Це мотивувалося труднощами розквартирування війська та іншими потребами для захисту військ на кордоні. Передусім, населення не погоджувалося із політичними рішеннями, прийнятими проти його волі.

У зв'язку із цим КОП застосовув наступні методи та засоби для подолання недовіри: 1) демонстрація розуміння потреб населення прикордоння та зацікавлення його щоденними справами; 2) уникнення солдатами непорозуміння під час виконання службових обов'язків, а також пояснення необхідності обов'язкових обмежень та дотримання дисципліни у ставленні до населення; 3) надання ефективної допомоги населенню прикордоння, особливо у відносинах із державними органами; 4) участь у виборчому житті населення [3, 15].

Якщо спочатку перед КОП ставилося завдання винятково безпеки прикордоння, то пізніше до його обов'язків додалося зближення із населенням прикордоння, його культурно-освітнє піднесення [2, 3]. Загалом виділялося два напрями суспільної роботи Корпусу: 1) робота над піднесенням культури та громадянської свідомості; 2) робота у наданні допомоги в усіх напрямках (ліквідація стихійних лих, боротьба із епідеміями, безробіттям тощо). Важливим завданням, особливо серед поляків, було здійснення роботи щодо фізичного виховання та військової справи, що проводилася згідно вимог Інструкцій 1932 і 1936 рр., відносно таких категорій населення, як допризовна молодь (члени Стрілецького Зв'язку), бойскаути, учасники Зв'язку Резервістів і жінки (члени Жіночого Стрілецького Зв'язку). Ця робота мала тісний зв'язок із охороною кордону, оскільки найбільш фізично підготовлені юнаки, під час призову, стали членами КОП [4, 7].

Керівництво 1-ї бригади КОП («Волинь») постійно дбало про бойовий дух та фізичну підготовку солдатів. Це засвідчують нагороди, які здобували копівці у різноманітних спортивних змаганнях та навчаннях. Як повідомляло Echo Wołyńskie, конкурсна комісія, у складі капітана КОП Матольського, комісара Державної поліції Шварца і поручника, присудила 4 підфіцерам КОП

Державну спортивну відзнаку [5, 25]. Газета «Wołyń» від 15 січня 1933 р. повідомила, що у Кременці, за підтримки польських суспільних товариств, місцевої влади, командувача бригади КОП «Волинь» полковника Красіцького, відбулося відкриття трампліну бойскаутів. Це стало важливим кроком до створення осередку бойскайтського спорту на Волині [6, 5]. 16–17 грудня того ж року у Кременці відбулася конференція бойскаутів, на якій були присутні представники клубів, спортивних осередків Волині, а також делегати від КОП [7, 5].

Корпус активно підтримував польські організації й особливо Стрілецького зв'язку. Так, 4–5 лютого 1933 р., за підтримки командувача 2-го батальйону КОП «Березне», майора Чайковського, у Березному відбувся І з'їзд делегатів підрозділів Стрілецького зв'язку Костопільського повіту. При цьому староста повіту Галубінський підкреслив жертвовність та зусилля офіцерів КОП, які сприяли діяльності та розвитку стрілецьких організацій, і залучення до них молоді. Командувач КОП представляв свою участь у подібних організаціях як невід'ємну частину державно-творчої роботи на східних кресах [8, 11]. 25 лютого 1934 р., за підтримки капітана КОП Кучка, відбувся II з'їзд делегатів Стрілецького зв'язку Костопільського повіту, на якому вкотре підкреслена значна роль КОП для розвитку стрілецького руху на Волині [9, 5].

В регіоні КОП активно вирішував і завдання розвитку культури. Зокрема в 1930-х рр. були організовані комітети суспільної роботи серед населення, що популяризували народні польські свята, наприклад, День іменин маршала Ю. Пілсудського, День незалежності, свято Третього травня, День солдата тощо, залучали до участі у них не лише польську, але й українську та російську спільноти. Причому ефективність роботи комітетів була досить високою. Так, якщо в 1931 р. у державних урочистостях взяли участь 30 % громадськості, то 1932 р. – 45 %, а 1933 і 1934 рр. – майже 50 %. В цілому спостерігалося зростання симпатії та довіри населення до солдатів Корпусу. Свідченням цього став, скажімо, подарунок двох комплектів радіоапаратів стражницям КОП «Бір» та «Стойло», 70 % вартості яких, покрила єврейська спільнота Острозького повіту [10, 25].

КОП відзначався активністю і в інших урочистостях місцевої влади. Як повідомляло «Echo Wołyńskie», 19 березня 1932 р. командувач батальйону КОП, підполковник Чижевський та командувач кампанії, капітан Боярський взяли участь у висвяченні будівлі двокласної початкової школи, а також Народного дому ім. Ю. Пілсудського. При цьому вся урочистість супроводжувалася мелодіями оркестру КОП [11, 3]. 22 листопада 1933 р. представники КОП взяли участь в освяченні пам'ятника солдатам, які полягли на східних кресах в обороні кордонів польської держави, на військовому цвинтарі у м. Рокитно [12, 10].

Однією із форм поширення освіти серед населення східного прикордоння була організація різного роду курсів для подальшого навчання. Зокрема діяли дворічні освітньо-господарські курси на території прикордонної кампанії КОП «Кургани». Лижні курси, організовані солдатами КОП у Здолбунові та Острозі, закінчили 50 жителів навколишніх сіл. У 1937 р. населення прикордоння займалося на 84 різноманітних курсах [13, 205].

У справі активізації найбільш відсталих районів прикордоння здійснювалася благодійна, лікарська, ветеринарна допомога, надавалася підтримка у будівництві шкіл, костелів, народних домів, світлиць, бібліотек, шляхів і мостів. Так, з ініціативи кампанії КОП

«Глибочок» у с. Глибочку був побудований костел. Становленнями батальйону КОП «Остріг» була поставлена каплиця Божої Матері у с. Бір. Солдати Корпусу зібрали також кошти на будівництво школи ім. Я. Крушевського у Глибочку. У березні 1933 р., з ініціативи повітового старости у Корці та за істотної підтримки КОП, розпочато зведення будинку для прикордонної третейської комісії. Прикордонні відносини із СРСР були цілком коректні і мова про скликання такої комісії не заходила [14, 10]. Крім цього, кожна варта КОП на Волині мала бібліотеку, якою могли користуватися жителі прикордонних околиць. Відомо, що лише за 1934 р. солдатами Корпусу були поставлені 668 театральних вистав, які відвідали 58 тис. копівців і 31 тис. цивільного населення. Отже, необхідно визнати певну цивілізаційну роль КОП у прикордонних повітах Волинського воєводства [15, 1].

Значну допомогу населенню прикордоння надавала Пожежна варта КОП, яка була добре організована й оснащена. Вона врятувала чимало містечок і сіл від пожеж. У 1926–1935 рр. Пожежна варта загасила 1300 пожеж, надаючи населенню допомогу та рятуючи майно від знищення [15, 1]. У кожному батальйоні бригади КОП «Волинь» було організовано навчання пожежних дружин. Відомо, що у 1930–1934 рр. солдатами КОП надано допомогу у гасінні 100 пожеж. Крім того, вони надавали підтримку у відбудові спалених осель та приміщень для худоби. Показовою є акція прикордонної кампанії КОП «Кургани». У 1930 р., коли згоріла значна частина с. Волосковці, кампанія допомогла погорільцям отримати кредит на відбудову, здобути і привезти необхідні матеріали. Ситуаційні донесення містять чимало прикладів участі офіцерів КОП у запобіганні пожеж. Наприклад, о 7-й год. на IV відрізку Захисної смуги № 1 4 листопада 1925 р. копівцями виявлено пожежу в напрямі Крунків [16, 1]. У той же день на III відрізку, піввідрізка № 25 (о 20:30, у напрямі Мухарова), на відрізку XI, піввідрізка № 28 (о 21:00, у напрямі Дідової Гори), № 114 (о 20:00, у напрямі Кам'янки) також були виявлені пожежі [16, 2]. Оскільки час практично тотожний, то, ймовірно, з радянської сторони певні особи намагалися навмисно здійснити підпад, щоб відвернути увагу копівців.

Однією з найважливіших проблем на східному прикордонні була комунікація. Шляхи та мости перебували в досить поганому стані. Оскільки рівень їхньої зanedбаності був високим, а органи самоврядування, під чийм контролем вони знаходилися, володіли досить мізерними коштами, частини КОП надавали допомогу або самостійно будували та ремонтували дороги, мости, греблі. Багато сіл, відрізаних раніше від світу, отримали сполучення з містами [17, 81].

Весна 1932 р. була досить несприятливою для Волинського воєводства, оскільки відбувся розлив р. Горинь. Особливо небезпечним це було для східних повітів Волині. Траплялося, що рівень води підносилося до 2,75 м. Бригада КОП «Волинь» взяла досить активну участь у попередженні повені та ліквідації її наслідків. Крім того, повітовий відділ Сеймику ухвалив рішення покласти відповідальність за ліквідацію повені у Рівненському повіті на командувачів гарнізону та бригади КОП «Волинь». У загрозовому стані були мости у сс. Горбаков, Тучин, Сузьк Рівненського повіту, тому вони охоронялися саперами батальйону КОП «Гоща» [18, 10]. Врятувати вдалося практично всі об'єкти, що знаходилися у загрозовому стані на державних та дорогах місцевого значення. Повітовий відділ Сеймика особливо відмічав у справі ліквідації повені сапера взводу бригади КОП «Волинь» М. Клен-

чека і капрала Я. Грегула, які отримали грошову винагороду у розмірі 10 злотих [19, 19]. У ліквідації повені на початку квітня 1932 р. брали участь і солдати батальйону КОП «Людвіково» [20, 4]. Весною 1934 р., коли на річках Горинь і Вілія знову вирувала повінь, солдати КОП надали допомогу в порятунку людей, майна, ремонті мостів і гребель. Особлива роль у цій акції належала солдатам 11 батальйону КОП «Остріг». Батальйону КОП «Рокитно» в липні 1937 р. допоміг відремонтувати дорогу Остки – Дерц, Остки – Будки, Сновідовіче – Дубно, Біловеж – Осетище на відрізу Біловеж – Щобок [21, 23].

Солдати Корпусу активно підтримували населення прикордоння у боротьбі із безробіттям і голодом. Так, 11 батальйон у 1930 і 1931 рр. підтримував 5 родин, а крім того, за цей час було безкоштовно надав по 810 обідів і вечерь для дітей. У 1932 р. він надав одяг 7 родинам, а також, на безоплатній основі, видав по 1000 обідів і вечерь; у 1933 р., відповідно, – 9 родин і по 1000 обідів і вечерь. У 1934 р. батальйон «Остріг» харчував 80 дітей також видав 12258 обідів та 543 вечері для християн і 560 обідів для іудеїв. Відомо, що у того ж року батальйон виділив 333 злотих на утримання бідних і харчування дітей. Крім того, в прикордонних кампаніях бригади КОП «Волинь», з нагоди свят надали дітям з бідних сімей подарунки, їжу й одяг [2, 3].

У другій половині 1930-х рр. суспільній роботі Корпусу сприяли, крім основоположних актів Міністерств внутрішніх і військових справ, також розпорядження Міністерства віросповідань і суспільної просвіти та Міністерства сільського господарства і земельних реформ, що стосувалися сприяння господарській та освітній акціям КОП. Фаховим чинником, що полегшував реалізацію його концепції суспільно-освітньої діяльності, було впровадження спеціально навчених інструкторів з пропаганди й освіти. Поза здійсненням безпосередніх обов'язків з освітньо-культурної справи серед солдатів КОП, вони сприяли розвитку подібних напрямів роботи серед населення прикордонних повітів. Міністерство віросповідань і суспільної просвіти зокрема запропонувало активізувати тісну співпрацю шкільних інспекторів резерву з відповідною владою підрозділів КОП. Крім того, воно вимагало, аби інструктори пропаганди та освіти брали участь в окружних конференціях інструкторів позашкільної освіти, присвячених звітності та плануванню суспільно-освітньої роботи у відповідних шкільних округах [22, 18].

На конференції, присвяченій питанням охорони кордонів, організованій Волинським воєводським управлінням 6 травня 1936 р., командував бригади «Волинь», полковник Красіцкі розповів про роботу КОП на суспільно-гуманітарному терені. Корпус очолював акцію будівництва каплиць, вислав своїх аграріїв-інструкторів для допомоги селянам, брав участь в утриманні дітей, зокрема видав до 5 тис. порцій їжі, фінансово підтримав акцію забезпечення дітей одягом. Усі ці дії мали значну підтримку та визнання серед населення, що загалом впливало на його позитивне ставлення до КОП. Крім того, за словами полковника Красіцкого, Корпус був зацікавлений справами підвищення рівня фізичного виховання на Волині [23, 9].

Отже, Корпус охорони прикордоння здійснював на теренах Волині активну культурну та соціальну роботу, причому наслідки цієї праці оцінювали позитивно як у кількісному, так і в якісному вимірах. Тому стверджувати, що діяльність Корпусу мала винятково репресивний і дискримінаційний характер, є помилковим. Залучення бідного населення прикордоння до набутків цивілізації (театру, бібліотек, читалень), допомога у лі-

квідації стихійних лих, пожеж, профілактиці небезпечних захворювань була суттєвою. Незважаючи на те, що праця спрямовувалася, в першу чергу, на польське населення прикордонних повітів, результати роботи стосувалися також представників інших національностей. Тому слід підкреслити помітну цивілізаційну роль КОП на території прикордоння Волинського воєводства.

1. *Archiwum Straż Granicznej (ASGr.), sygn. 1505/8, Meldunek sytuacyjno-informacyjny z II roku 1932.*
2. *Z życia baonu K.O.P. «Ostróg» // Wołyń. – 1934. – ' 42.*
3. *ASGr., sygn. 541/562, Instrukcja służby KOP z roku 1937.*
4. *ASGr., sygn. 541/530/59, Instrukcja organizacyjna wychowania fizycznego I przysposobienia wojskowego.*
5. *Z Wołynia. Powiat Sarneński // Echo Wołyńskie. – 1932. – ' 25.*
6. *Skocznia narciarska w Krzemieńcu otwarta // Wołyń. – 1933. – ' 4.*
7. *Kronika. Konferencja narciarska // Wołyń. – 1933. – ' 52.*
8. *Zjazd Strzelecki w Kostopolu // Wołyń. – 1933. – ' 12.*
9. *Zjazd Powiatowy Delegatów Oddziałów Związku Strzeleckiego // Wołyń. – 1934. – ' 10.*
10. *Z Wołynia. Powiat Rówieński. Hoszcza // Echo Wołyńskie. – 1932. – ' 25.*
11. *Z Wołynia // Echo Wołyńskie. – 1932. – ' 11.*
12. *Kronika. Piękny czyn młodzieży szkolnej z m. Rokitno // Wołyń. – 1933. – ' 48.*
13. *Dominiczak H. Granica wschodnia Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919–1939. – Warszawa, 1992.*
14. *Kronika. Pożyteczna inwestycja // Wołyń. – 1933. – ' 12.*
15. *W dziesiątą rocznicę chlubnej pracy // Wołyń. – 1934. – ' 42.*
16. *Держархів Волинської обл. (далі – ДАВО). – Ф. 46. – Он. 9. – Сnp. 266.*
17. *Maruszewski A. Ochrona granic w dawnej Polsce I dzisiaj. – Warszawa, 1936.*
18. *Powódz // Echo Wołyńskie. – 1932. – ' 13.*
19. *Z Wołynia. Powiat Rówieński // Echo Wołyńskie. – 1932. – ' 20.*
20. *Z Wołynia // Echo Wołyńskie. – 1932. – ' 12.*
21. *ДАВО. – Ф. 46. – Он. 9а. – Сnp. 1051.*
22. *Держархів Рівненської обл. – Ф. 45. – Он. 2. – Сnp. 6.*
23. *ДАВО. – Ф. 46. – Он. 9. – Сnp. 3844.*

Bortnyk L.V. Participation of Border Protection Corps in Cultural and Social Life in Volhynian Voivodeship. The role of the Border Protection Corps (BPC) in the cultural and social life of the Volyn Voivodeship is analyzed in this article.

Key words: Border Protection Corps, cultura, public work, social conscience

I. В. Сушик

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАЙБІЛЬШ ВРАЗЛИВИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ ВОЛИНИ ЯК ЧАСТИНА ПОВОЄННОЇ ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННЯ

Досліджено заходи радянської влади щодо найменш захищених верств населення Волині у повоєнний період.

Ключові слова: Волинь, соціальний захист, ветерани, дитбудинки, діти-сироти

Тематика історії повсякденності є однією з малодосліджених, а отже, незаповнених сторінок вітчизняної історичної науки. Сьогодні актуальність люднознавчої концепції історичних досліджень визнають вітчизняні [1] та зарубіжні науковці, пропонуючи вивчати минуле через життя окремо взятої людини. Тому місце в історії мають віднайти і соціальні складові повсякденності. Вчених мають цікавити умови життя людини, її труднощі, харчування, думки, ставлення до праці та оточення. Адже, така, антропологічно зорієнтована історіографія – є одним із провідних напрямів сучасного історичного знання [2].

З кінця ХХ ст. спостерігається все більша зацікавленість соціальною історією з боку українських вчених.